

DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.1-2
УДК 657

Годнюк І. В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3346-0882>

СУЧАСНІ РИЗИКИ В ОБЛІКОВІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено трактування поняття «ризик» та «бухгалтерський ризик». Зважаючи на роль і значення бухгалтерського обліку та звітності у забезпеченні системи управління, у тому числі господарськими ризиками, ризик розглянуто як окремий специфічний об'єкт обліку. Визначено класифікацію ризиків системи бухгалтерського обліку і звітності для вітчизняних підприємств в умовах пандемії та воєнного стану. Доведено що ризик як об'єкт економічного дослідження, організації та ведення обліку, відображення у звітності є надзвичайно динамічним, залежним від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників. Виходячи з дуалістичної природи бухгалтерського обліку виділено чотири групи бухгалтерських ризиків: інформаційні, організаційно-технічні, методичні та кадрові. Одними з найбільших ризиків для бухгалтерів українських компаній, які застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності, є ризик недотримання базових принципів бухгалтерського обліку під час відображення інформації про господарську діяльність у фінансовій звітності, а також ризик правильності застосування професійного судження під час відображення господарських операцій відповідно до їх сутності. Обґрунтовано, що для системи бухгалтерського обліку вітчизняних підприємств найважливішими завданнями є ідентифікація ризиків та вибір методів і способів управління ними для досягнення основної мети – формування якісної інформації у фінансовій звітності про діяльність суб'єктів господарювання та економічної безпеки за якої відбувається найбільш ефективно використання ресурсів, що зумовлює захист підприємства від наявних небезпек, загроз чи інших непередбачуваних обставин та сприяє досягненню мети діяльності в умовах конкуренції, різних видів ризиків та невизначеності.

Ключові слова: ризик, бухгалтерський облік, фінансова звітність, невизначеність, імовірність, оцінка.

Irina Godniuk

ERIHE «Kamianets-Podilsky State Institute»

MODERN RISKS IN THE ACCOUNTING SYSTEM OF AN ENTERPRISE

The article examines the interpretation of the concept of "risk" and "accounting risk". Considering the role and importance of accounting and reporting in ensuring the management system, including economic risks, the risk is considered as a separate specific object of accounting. The risk classification of the accounting and reporting system for domestic enterprises in the conditions of a pandemic and martial law has been determined. It has been proven that risk as an object of economic research, organization and record keeping, reflection in reporting is extremely dynamic, dependent on many objective and subjective factors. Based on the dualistic nature of accounting, four groups of accounting risks are distinguished: informational, organizational and technical, methodical and personnel. One of the biggest risks for accountants of Ukrainian companies that apply international financial reporting standards is the risk of non-compliance with basic accounting principles when displaying information about economic activity in financial statements, as well as the risk of correct application of professional judgment when displaying economic transactions in accordance with their essence. It is substantiated that the most important tasks for the accounting system of domestic enterprises are the identification of risks and the choice of methods and ways of managing them in order to achieve the main goal – the formation of quality information in financial reporting on the activities of business entities and economic security, which ensures the most effective use of resources, which ensures the protection of the enterprise from existing dangers, threats or other unforeseen circumstances and contributes to the achievement of the goal of activity in conditions of competition, various types of risks and uncertainty.

Key words: risk, accounting, financial reporting, uncertainty, probability, assessment.

Постановка проблеми. Свого часу небувалим випробуванням для економіки України стала пандемія COVID-19. Проте коли український ринок ледве оговтався від коронакризи, сталося те, у що досі складно повірити, – війна. А з нею трудова міграція, кардинальні зміни до законодавства, ризики втрати майна, повне руйнування усталених ланцюгів по-

стачання та логістичних маршрутів, гостра криза експорту сільськогосподарської та іншої продукції з України й великі проблеми з імпортом товарів споживання, пального тощо.

Українським підприємцям україн складно утриматися на плаву за таких обставин. В ідеалі, аби тримати руку на пульсі, потрібно мати на постійному

зв'язку досвідченого юриста зі спеціалізацією саме у цьому напрямі. Всі це призводить до значних ризиків у діяльності та відповідно обліковій системі підприємств.

В сучасних умовах господарська діяльність будь-якого підприємства пронизана різними видами ризиків і не обмежується лише підприємницьким (економічним) ризиком. Настання ризикової події може призвести до негативних наслідків – припинення діяльності, тому можливість передбачення ризику і його наслідків, можливості їх нейтралізації та уникнення не втрачають своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові дослідження сутності та ролі ризиків щодо ведення господарської діяльності підприємств здійснено у працях як вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких: І. А. Дерун, Т. Г. Камінська, О. В. Сметанко, О. В. Фоміна, А. Є. Шевельов, І. О. Бланк, М. Nichita, S. Sunder та ін.

Однак більшість досліджень акцентує увагу на необхідності відображення в обліку ризику для подальшого контролю діяльності суб'єкта господарювання. У цілому варто зазначити, що висвітлення можливості відображення ризику в системі обліку та звітності є недостатньо вивченим і вимагає системного підходу.

Мета статті: оцінка ролі та місця бухгалтерського обліку у формуванні ризик-орієнтованої інформаційної системи, яка може бути досягнута шляхом визначення сутності ризиків системи бухгалтерського обліку в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на роль і значення бухгалтерського обліку та звітності у забезпеченні системи управління, у тому числі господарськими ризиками, виникає необхідність розглядати ризик як окремих специфічний об'єкт обліку.

Будь-який бізнес здійснюється заради можливості отримати прибуток, тому власник бізнесу повинен не лише враховувати ризики під час прийняття рішень, а й якісно управляти ними, застосовувати методи і способи оцінки, мінімізації результатів впливу та нейтралізації ризиків, які частково реалізує система бухгалтерського обліку та звітності. Саме система обліку та звітності забезпечує базу реалізації ризик-менеджменту, який має на меті досягти можливості отримання максимального прибутку за оптимального співвідношення коштів, які були вкладені, доходів і ризику.

Теоретичне дослідження сутності ризику доводить, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «ризик». Аналізуючи визначення поняття «ризик», можна зробити висновок, що більшість науковців, серед яких – І. Бланк, І. Вигівська, В. Вітлінський, З. Гуцайлук, пов'язують ризик із настанням

негативного результату. Але на практиці ризик не обов'язково обмежується лише негативним результатом, оскільки його оцінка здійснюється в процесі прийняття управлінських рішень, а не за кінцевими результатами. Отже, суб'єкт господарювання усвідомлює ризик під час прийняття рішення та в процесі очікування результату, який неможливо достовірно передбачити [2].

Тому ризиком варто вважати сукупність явищ, подій та факторів, що впливають на прийняття управлінських рішень та можуть зумовити як позитивний, так і негативний результат діяльності підприємства.

Для цілей бухгалтерського обліку І. М. Вигівська виділила три групи господарських ризиків за характером діяльності підприємств: підприємницькі ризики, ризики непідприємницької діяльності та ризики, притаманні будь-яким видам і формам діяльності, а також розроблено класифікацію найбільшої групи господарських ризиків – підприємницьких – за видами діяльності (ризики надзвичайної та звичайної діяльності (операційні, фінансові та інвестиційні)) [2]. Це надає можливість керівництву отримати інформацію про доходи або витрати (за видами діяльності), зумовлені здійсненням господарської операції, яка знаходилася в умовах ризику; встановити статті витрат для реалізації заходів управління ризиками діяльності та їх облікового відображення.

С. А. Дерев'яшкін в системі бухгалтерського обліку виділяє два види ризику, які мають різну економічну природу: ризики, притаманні системі бухгалтерського обліку і пов'язані з інформаційним забезпеченням процесу управління, та підприємницькі ризики, інформація про які в певній мірі знаходить своє відображення в обліку і розкривається в бухгалтерській (фінансовій) звітності.

Бухгалтерські (інформаційні) ризики, які пов'язані з викривленням інформації, виникають в системі бухгалтерського обліку і є наслідком певних подій (ризиків втрат, викривлення інформації в системі бухгалтерського обліку, ризик, пов'язаний з вибором способів і методів в обліковій політиці, організаційний ризик). Ці ризики об'єктивно притаманні як системі бухгалтерського обліку, так і системі внутрішнього контролю в цілому.

Підприємницькі ризики, які відображаються в бухгалтерському обліку, – це ризики фінансово-господарського середовища, які характеризують наслідки подій, що вплинули (чи можуть вплинути) на діяльність підприємства, визнані та оцінені. Очевидно, що інформація про наслідки впливу підприємницьких ризиків на фінансово-господарську діяльність підприємства має більше значення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень внутрішніми та зовнішніми користувачами не тільки по відношенню до поточного стану, але і з

врахуванням стратегії діяльності підприємства та ефективності менеджменту [4].

Прикладом таких ризиків можна назвати воєнний стан як форс-мажор. З одного боку – можливість скористатися форс-мажором (обставинами непереборної сили) для українського підприємця є перевагою. Якщо раніше форс-мажорне застереження в договорах сприймали як формальність, то тепер з'явилися дієві аргументи для того, щоб не нести відповідальності за недотримання зобов'язань, мати змогу розірвати договір або переглянути його умови. При цьому самі зобов'язання повинні виконуватись обома сторонами, форс-мажор від цього не звільняє. Тим часом існує ризик того, що іноземний контрагент відмовиться від виконання договору, бо в Україні йде війна. Для того щоб мінімізувати такий ризик, у договорах, які тільки планують укласти під час війни, варто дуже ретельно прописувати умови застосування форс-мажорного застереження.

Торгово-промислова палата України видала офіційний лист-підтвердження настання форс-мажорних обставин у зв'язку з початком війни з рф. Однак, для ефективної реалізації цього механізму та мінімізації можливих ризиків, пов'язаних з невиконанням певних умов договору варто провести аналіз умов, визначених в договорах з відповідними контрагентами, а також підготувати доказовий пакет документів, який буде підтверджувати причинно-наслідковий зв'язок між обставинами та неможливістю виконання умов договору.

Ще одним ризиком є процес укладання договорів з іноземними компаніями.

Для українських бізнесменів електронний документообіг – звичне явище. У період пандемії навіть ті компанії, які мали у цій сфері прогалини, змушені були пройти цифровізацію. Але укладення ЗЕД-контракту в електронній формі – це значний ризик для українського бізнесу. Мова йде про скріплення договору з іноземним контрагентом електронним цифровим підписом. Адже поки що Україна не уклала жодного міжнародного договору про взаємне визнання сертифікатів відкритих ключів й електронних підписів. Тобто якщо скріпити ЗЕД-контракт електронним цифровим підписом, то механізми забезпечення гарантій дотримання його умов проти-лежною стороною відсутні.

Насправді підприємець, що веде діяльність, зараз ризикує значно більше, ніж будь-коли. А отже, потрібно максимально уважно ставитись як до господарського, так і до юридичного змісту контрактів, а також здійснювати постійний аудит виконання зобов'язань та розрахунків протягом строку дії договорів [6].

Обґрунтування виділення самостійного виду ризику, бухгалтерського, перебуває у двох площинах. По-перше, інформаційна система господарюючого суб'єкта включає складову і основну частину бухгалтерський облік. Тому всі аналізовані в забезпеченні інформаційної безпеки небезпеки, загрози та ризики властиві її облікової частини. По-друге, бухгалтерський облік являє собою один з видів діяльності господарюючого суб'єкта, який так само, як і виробнича, фінансова та інші види діяльності, схильний до небезпек і загроз.

Таблиця 1

Класифікація бухгалтерських ризиків

Види бухгалтерських ризиків	Склад ризиків
Кадрові	Недостатній рівень знань керівників, працівників бухгалтерської служби, їх недостатня компетенція; витік конфіденційної інформації з вини співробітників бухгалтерії; маніпуляції з бухгалтерськими документами та звітністю; усвідомлене порушення податкового законодавства; відображення в документах недосконалих фактів господарського життя; корупційні схеми з використанням службових повноважень (хабарі, підкуп)
Інформаційні	Відсутність підтримки прозорості та відкритості з боку осіб, що формують інформацію; спотворення інформації; витік конфіденційної інформації; невчасність, хибність зовнішньої інформації.
Методичні	Помилки даних бухгалтерського обліку; методика ведення бухгалтерського обліку та звітності; порушення принципів і правил ведення бухгалтерського обліку та звітності; некоректність облікової політики; фінансові прорахунки під час вибору способів, методів обліку, регламентованих стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності; некоректні зміст, порядок формування та подання фінансової звітності підприємства зовнішнім користувачам
Організаційно-технічні	Порушення конфіденційності; порушення режиму зберігання бухгалтерської інформації, яка становить комерційну таємницю; відсутність або недотримання правил внутрішнього контролю; застарілі інформаційні технології; порушення режиму документообігу; некоректне Положення про облікову політику підприємства; невідображення фактів господарського життя в документах; втрата первинних облікових документів та інше.

Джерело: складено автором

Виходячи з дуалістичної природи бухгалтерського обліку (як виду діяльності та інформаційної системи) та складу ризиків, представленого вченими та фахівцями, нами виділено чотири групи бухгалтерських ризиків: інформаційні, організаційно-технічні, методичні та кадрові (таблиця 1).

Незалежно від групи, до якої включаються ризики, вони формуються авторами, зазвичай, як дії: порушення, втрата тощо. Але вони пов'язані з порушенням облікових процедур, починаючи з розробки локальних нормативних актів, продовжуючи вибором облікових методик і завершуючи конкретними діями, які зрештою призводять до спотворення звітної інформації.

М. В. Стафіївська пропонує до складу бухгалтерських ризиків включати ризики, що відображаються в бухгалтерському обліку та звітності, розділивши їх на три групи з метою організації аналітичного обліку:

– бухгалтерські ризики, «безпосередньо пов'язані з організацією бухгалтерського обліку (ризики, обумовлені рішеннями, прийнятими в обліковій політиці, податковій політиці, ризики, обумовлені порядком формування та подання звітності зовнішнім користувачам), ризики, обумовлені законодавчими актами»);

– бухгалтерські ризики, «пов'язані зі спеціалізацією суб'єкта господарювання, що супроводжують його діяльність, що включаються в бухгалтерський облік і звітність: ризики, пов'язані з виникненням зобов'язань, пов'язаних з виробництвом продукції, робіт і послуг, ризики можливого банкрутства, ризики інвестування;

– бухгалтерські ризики, не пов'язані зі спеціалізацією суб'єкта господарювання, що супроводжують його діяльність, що включаються до бухгалтерського обліку та звітності: ризики зобов'язань, пов'язаних з визнанням оціночних зобов'язань, ризики знецінення активів, ризики обставин непереборної сили, ризики в умовах пандемії та військового стану в країні» [9].

Визнання ризику як об'єкт бухгалтерського обліку передбачає його вимір у вартісній оцінці. При неможливості вимірювання ризику з достатнім ступенем надійності або ймовірності його наступу несуттєва, керівництво суб'єктом господарювання може розкрити інформацію про існуючі небезпеки

і загрози бізнесу в поясненнях до фінансової звітності (додатках) або в спеціальному розділі інтегрованої звітності [5].

Однак можливості фінансової звітності господарюючого суб'єкта не обмежуються розкривається в ній інформацією про ризики бізнесу. Фінансова звітність також є джерелом відомостей, що дозволяють виявляти потенційні загрози діяльності підприємства, наприклад, фінансовою за допомогою розрахунку показників незалежності, стійкості, платоспроможності.

Одними з найбільших ризиків для бухгалтерів українських компаній, які застосовують МСФЗ, є ризик недотримання базових принципів бухгалтерського обліку під час відображення інформації про господарську діяльність у фінансовій звітності, а також ризик правильності застосування професійного судження під час відображення господарських операцій відповідно до їх сутності [9].

В умовах нестабільності та невизначеності здійснення підприємницької діяльності система бухгалтерського обліку на підприємстві є одним із важливих інструментів забезпечення безперервності діяльності компанії, що досягається шляхом забезпечення економічної безпеки. Для її досягнення необхідна тісна співпраця та взаємодія керівництва компанії та бухгалтерської служби для вдосконалення організації роботи системи бухгалтерського обліку, що сприятиме забезпеченню економічної безпеки, що не піддається впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків.

Висновки. Саме з можливістю отримання позитивних і негативних результатів в процесі прийняття управлінських рішень пов'язане поняття «ризик», що суттєво впливає на результати діяльності. Одними з найбільших ризиків для бухгалтерів українських компаній, які застосовують МСФЗ, є ризик недотримання базових принципів бухгалтерського обліку під час відображення інформації про господарську діяльність у фінансовій звітності, а також ризик правильності застосування професійного судження під час відображення господарських операцій відповідно до їх сутності. Тому одним із найважливіших завдань бухгалтера в сучасних умовах є формування додаткової інформації щодо основних ризиків та розробки заходів щодо ефективного управління ними.

Література:

1. Атамас П. Й., Атамас О. П., Крамаренко Г. О. Роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємства. *Академічний огляд*. 2016. № 1. С. 60–69.
2. Вигівська І. М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09. Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2010. 21 с.
3. Гудзенко Н. М., Гавриш Н. Л. Особливості визнання та оцінки ризику для його відображення в обліку. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/23110.pdf> (дата звернення: 26.05.2023)

4. Дерун І. А. Ідентифікація ризиків в системі бухгалтерського обліку підприємства. *Економічний часопис – XXI*. 2016. № 159(5–6). С. 97–100.
5. Донець Л. І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
6. Карзаева Н. Н. До питання про бухгалтерські ризики. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=462539826> (дата звернення: 26.05.2023)
7. Фоміна О. В. Оцінка ризиків підприємства в системі обліку. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3–4 (2). С. 67–70.
8. П(С)БО 31 «Фінансові витрати»: Наказ Міністерства України від 28.04.2006 р. № 415. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06#Text> (дата звернення: 26.05.2023).
9. Економічні ризики: фінансово-обліково-аналітичний аспекти : монографія / за ред. д.е.н., проф. З. В. Гупайлюка. Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. 200 с.

References:

1. Atamas P. J., Atamas O. P., Kramarenko G. O. (2016). Rol buxgalterskogo obliku v upravlinni ryzykamy pidpryyemnyctva [The role of accounting in entrepreneurship risk management]. *Akademichnyj oglyad*. No. 1. P. 60–69. [in Ukrainian]
2. Vyhivska I. M. (2010). Bukhhalterskyi oblik diialnosti pidpryyemstv v umovakh ryzyku: orhanizatsiia ta metodyka [Accounting of enterprise activity under risk conditions: organization and methodology]: avtoref. dys. kand. ekon. nauk; Zhytomyr. derzh. tekhnol. un-t. Zhytomyr, 21 p. [in Ukrainian].
3. Hudzenko N. M. Osoblyvosti vyznannia ta otsinky ryzyku dlia yoho vidobrazhennia v obliku [Peculiarities of risk recognition and assessment for its reflection in accounti]. Available at: <http://repository.vsau.org/getfile.php/23110.pdf> (accessed 26 May 2023) [in Ukrainian]
4. Derun I. A. (2016). Identyfikatsiia ryzykiv v systemi bukhgalterskoho obliku pidpryyemstva [Risk identification in the enterprise accounting system]. *Ekonomichnyi chasopys – XXI*. No. 159(5–6). P. 97–100. [in Ukrainian]
5. Donets L. I. (2010). Obhruntuvannia hospodarskykh rishen ta otsiniuvannia ryzykiv [Rationale for business decisions and risk assessment]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%281%29__24 (accessed 26 May 2023). [in Ukrainian]
6. Karzaeva N. N. K voprosu o bukhgalterskykh ryskakh [To the question of accounting risks]. Available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=462539826> (accessed 26 May 2023).
7. Fomina O. V. (2015). Otsinka ryzykiv pidpryyemstva v systemi obliku [Risk assessment of the enterprise in the accounting system]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*. No. 3-4 (2). P. 67–70. [in Ukrainian]
8. P(S)BO 31 «Finansovi vytraty»: Nakaz Minfinu Ukrainy vid 28.04.2006. Issue. 415. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0610-06#Text> [in Ukrainian]
9. Hutsailiuk Z. V. (Eds.) (2011). Ekonomichni ryzyky: finansovooblikovo-analitychnyi aspekty [Economic risks: financial, accounting and analytical aspects]. Ternopil: TNTU im. I. Puliuia, 200 p. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 20.09.2023 р.